

Dzieńkowski, Tomasz / Gołub, Stanisław

Trzeci sezon badań wykopaliskowych w Chełmie, ul. Czarnieckiego 8, stan. 144

Archeologia Polski Środkowowschodniej 3, 203-207

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TOMASZ DZIENKOWSKI, STANISŁAW GOŁUB

TRZECI SEZON BADAŃ WYKOPALISKOWYCH W CHELMIE, UL. CZARNECKIEGO 8, STAN. 144

W dniach 30 VI - 12 VIII 1997 r. przeprowadzono badania archeologiczne na stanowisku 144, przy ulicy S. Czarnieckiego 8 w Chełmie (ryc. 1). Był to już trzeci sezon badawczy (S. Gołub 1996; 1997a, s. 86-87; 1997b, s. 159-161). Efekty poprzednich sezonów pozwoliły na zaklasyfikowanie stanowiska jako przyrodowej osady wczesnośredniowiecznej (XIII w.), usytuowanej w odległości około 0,2 km na północny zachód od „Wysokiej Górki” związanej z panowaniem i siedzibą Romanowiczów (J. Cichomski 1980, s. 31-33; S. Gołub 1997a, s. 87) - ryc. 2.

W badaniach z 1997 roku skoncentrowano się na rozpoznaniu pełnego zasięgu osady na osiach N-S i E-W, biorąc pod uwagę planowane inwestycje budowlane oraz postępowanie w sprawie wpisania obiektu do rejestru zabytków woj. chełmskiego.

Ze względu na dużą powierzchnię badanego terenu (ok. 2 ha) zdecydowano się w pierwszym etapie prac na zastosowanie metody odwiertów i wykopów sondazowych, lokowanych na osiach wierceń (S. Gołub, T. Dzieńkowski 1997). Ogółem wykonano 84 odwierty (głównie co 5 m), wzdłuż ośmiu odcinków (I-VIII) - ryc. 1. Odwierty sięgały do głębokości 80-100 cm, a w przypadku natrafienia na obiekty 140-170 cm. Przebieg i długość odcinków uzależniona była od wytycznych badawczych oraz terenowych możliwości (usytuowanie budynków, dróg dojazdowych itp.).

W trakcie badań stwierdzono prawie na całym obszarze objętym odwiertami występowanie XIII-wiecznej warstwy kulturowej o miąższości od 15 do 50 cm. Stanowiła ją czarna lub szaroczarna, zbita ziemia. W niektórych rejonach badanego obszaru, np. odc. I, warstwa ta została częściowo zniszczona pracami budowlanymi lub jej przebieg uszkodziły nowożytnie obiekty, czy wykopy (odc. III, VII).

Następnie zgodnie z przyjętym programem prac założono pięć wykopów sondazowych o wymiarach 1 x 2 m (nr 6-8, 10, 11/97) i jeden 1 x 3 m (nr 12/97). Miały one potwierdzić informacje uzyskane z odwiertów i doprecyzować charakter nawarstwień osadniczych.

W wykopach 6 i 7/97 stwierdzono istnienie XIII-wiecznej warstwy kulturowej o miąższości 20-30 cm. Ponadto zarejestrowano pięć archeologicznych obiektów datowanych na XIII w. i dwóch o chronologii nowożytnej (XVI-XVII w.). Eksploracja wykopów 8, 10, 11/97 ujawniła, iż warstwa XIII-wieczna na tym odcinku została zaburzona wkopami z XX w. W wykopie 12/97

odkryto niezaburzoną wczesnośredniowieczną warstwę o miąższości ok. 20-30 cm.

Łącznie z wykopów sondazowych wydobyto 428 fragmentów ceramiki z XIII w. (ryc. 3: b) i 340 z okresu nowożytnego. Odkryto również zabytki wykonane ze szkła (fragmenty bransolet), żelaza (ryc. 3: g).

Zastosowana w wypadku tego stanowiska metoda odwiertów i wykopów sondazowych potwierdziła oczekiwane rezultaty i pozwoliła na określenie zasięgu stanowiska i stwierdzenie miejsc współwystępowania osadnictwa wczesnośredniowiecznego i nowożytnego.

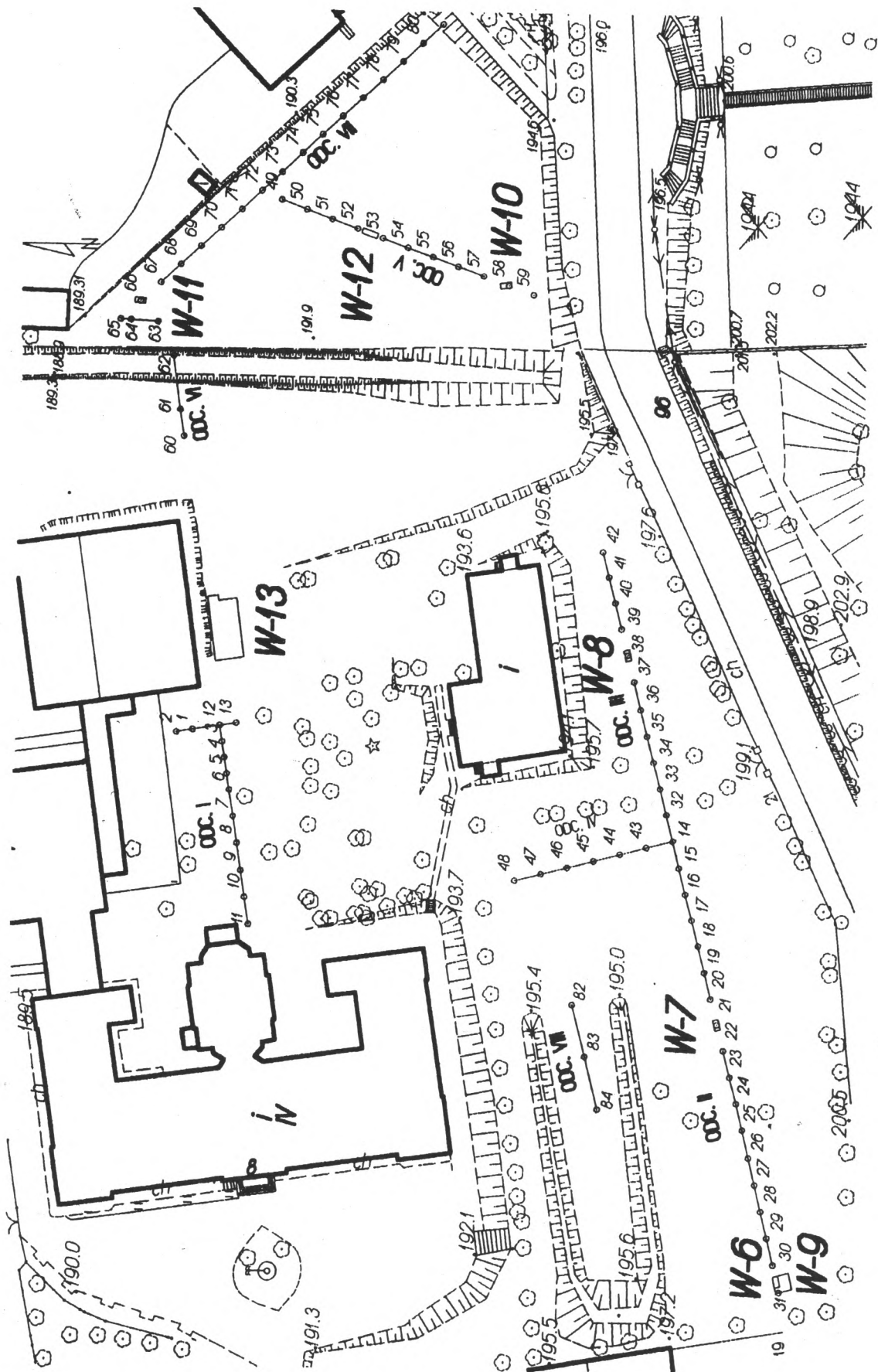
Następnie zgodnie z przyjętym w 1995 r. programem całkowitego przebadania zgrupowań archeologicznych obiektów produkcyjnych i domostw mieszkalnych założono wykop 9 o powierzchni 7 m². Usytuowany został jako poszerzenie wykopu 6 w kierunku południowym i zachodnim. Starano się w ten sposób uzyskać jak najwięcej danych o wczesnośredniowiecznych obiektach odkrytych w sondazowym wykopie 6 oraz o południowo-zachodnim skraju osady i relacjach XIII-wiecznego osadnictwa z nowożytnym. Na głębokości 60 cm natrafiono na strop XIII-wiecznej warstwy kulturowej (intensywnie czarna ziemia) z licznymi zabytkami ceramicznymi. Dwadzieścia centymetrów poniżej, w stropie odkryto dalsze części obiektów - jam z wykopu 6 oraz obiekty nowe: cztery jamy osadowe i trzy dołki postłopowe. Najciekawszym odkryciem okazał się obiekt 48. Była to dwudzielna, gruszkowata jama o części południowej głębszej (spąg - 50 cm) przypuszczalnie paleniskowej (ślady przepalanej opoki) i północnej, posadowionej płyciej (spąg - 20 cm).

Z wykopu 9 wydobyto 535 fragmentów XIII-wiecznej ceramiki (ryc. 3: a) oraz 210 fragmentów nowożytnej. Ponadto znaleziono zabytki wykonane z brązu jak: haczyk wędkarski (ryc. 3: e), zgiętą szpilę z rozklepaną, prostokątną główką (ryc. 3: d).

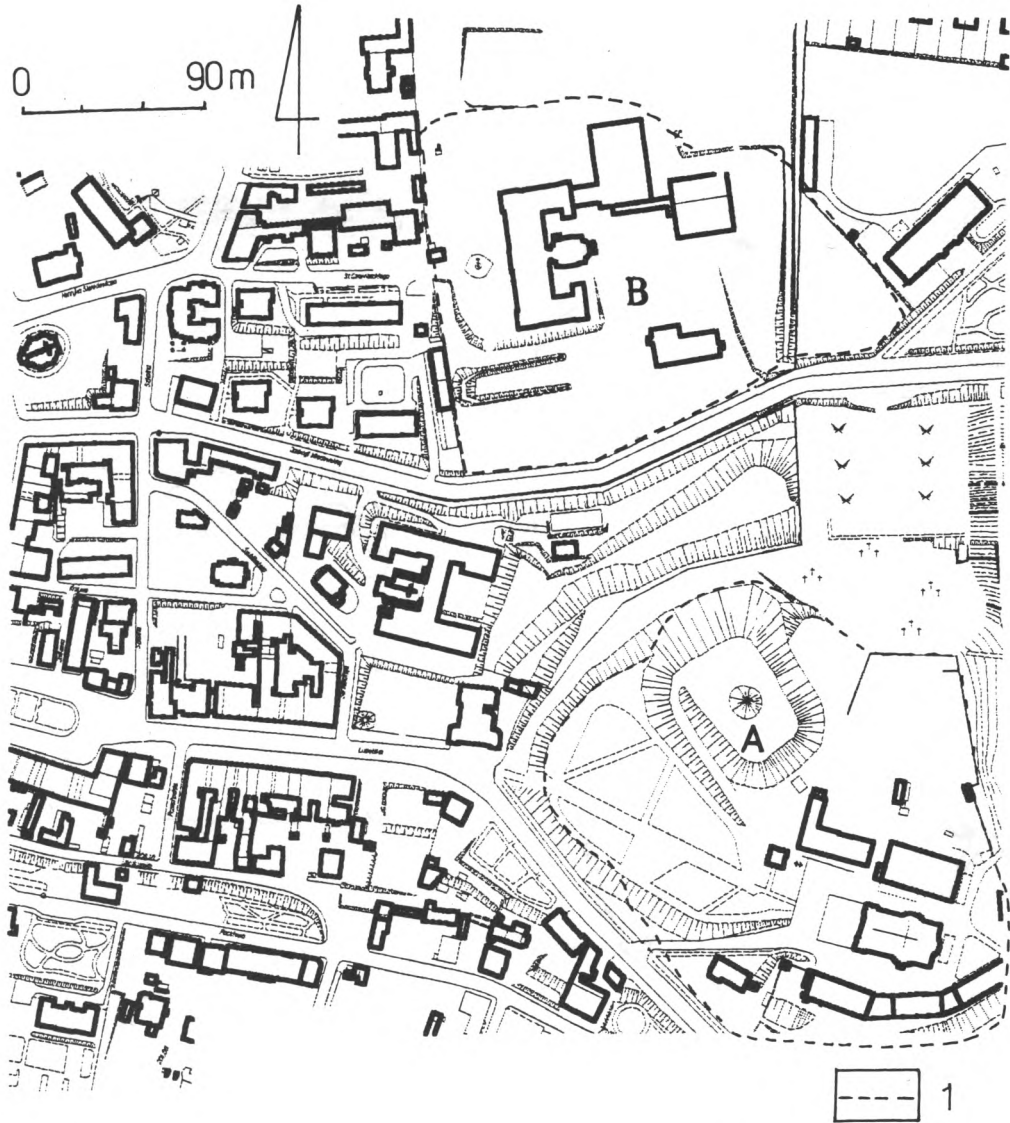
Wykop 13 o wymiarach 11 x 5 m założono w kierunku południowym od budynku basenu, domierzając go do wykopów z sezonu 1996 r. i zachowując tym samym ciągłość przekopanego terenu.

Na głębokości 50 cm odsłonięto mury opokowo-ceglane (ob. 1) będące pozostałościami XX-wiecznego budynku gospodarczego, którego partie fundamentowe zniszczyły częściowo warstwę kulturową XIII-wieczną i obiekty. Mury te podzieliły wykop 13 na cztery części; A, B, C, D.

Na głębokości 90-100 cm uchwycono strop wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej, którą stanowiła

Ryc. 1. Chełm, ul. S. Czarnieckiego 8, stan. 144. Lokalizacja odwiertów i wykopów badawczych (wg H. Szeremety 1997).

Ryc. 2. Wczesnośredniowieczne stanowiska: A - Chełm - Górka (stan. 1) i B - ul. S. Czarnieckiego (stan. 144). Lokalizacja grodu (A) i osady przygodowej (B): 1 - zasięg stanowisk (wg H. Szeremety 1996).

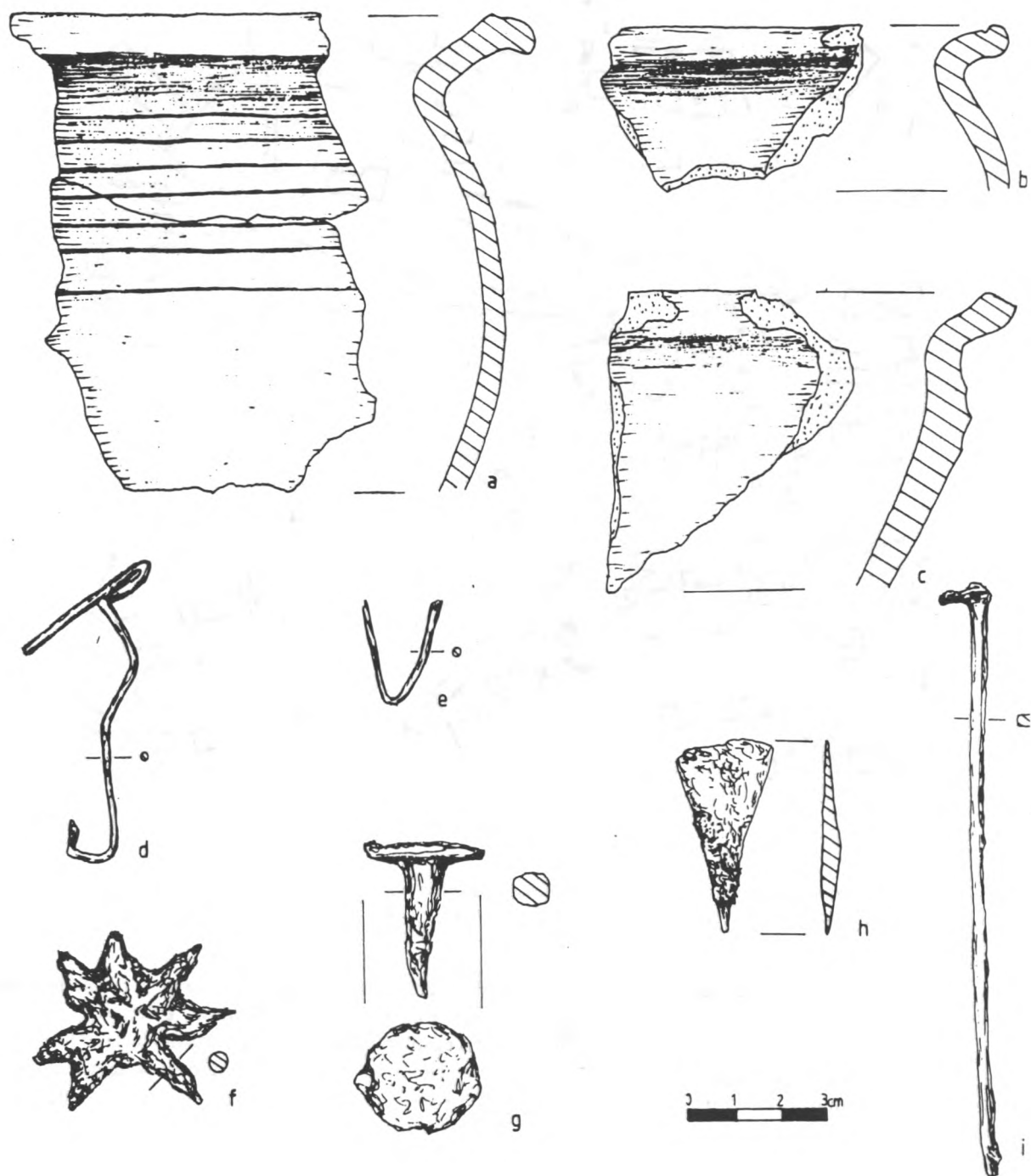
czarna, zbita ziemia z wtrętami drobnego margla (miąższości 40-50 cm). W trakcie eksploracji w wykopie 13 natrafiono na 14 obiektów związanych chronologicznie z XIII wiekiem. Były to jamy osadowe o nieckowatym lub misowatym przekroju oraz dołki posłupowe w planie prostokątne bądź okrągłe.

Nasilenie obiektów wystąpiło w części zachodniej wykopu 13. Obiekt 62 oraz otaczające go od N, NW i NE dołki posłupowe (nr 63-68) można zaklasyfikować jako pozostałości naziemnej, słupowej konstrukcji drewnianej tworzącej zadaszenie nad zagłębioną w całość jamę. Podobnie wygląda interpretacja obiektu 70, którego uchwycona zachodnia część miała widoczny, poziomy zarys belki drewnianej stykającej się z owalną jamą. Pozostałe dwa obiekty odkryte w tej części wykopu były

to dość dużych rozmiarów okrągławe w planie jamy zagłębione na 30 i 40 cm w kredowy calec.

Z eksploracji wykopu 13 uzyskano łącznie 1023 fragmenty ceramiki, w tym 996 fragmentów datowanych na XIII wiek i 36 fragmentów nowożytnych. Dużą ilość zabytków ceramicznych wydobyto z ob. 69 - 205 fragmentów i ob. 73 - 163 fragm. (ryc. 3: c). Ponadto znaleziono zabytki żelazne: grot strzały (ryc. 3: h), gwiazdkę od ostrogi (ryc. 3: f), (?) szpilę (ryc. 3: i) - (rysunki żelaznych zabytków wykonano przed konserwacją).

Materiał ceramiczny wczesnośredniowieczny odkryty w trakcie badań stanowiły ułamki naczyń obtaczanych o wypale utleniającym (kolor brunatny i czerwono-ceglasty). Mają one liczne analogie z terenu Chełma (Chełm-Górka, stan. 1; ul. Krzywa 37, stan. 160; ul. Lu-

Ryc. 3. Chelm, stan. 144. Wybór zabytków: XIII-wieczna ceramika obtaczana: a - wyk. 9, b - wyk. 6, c - wyk. 13; zabytki metalowe: d - szpila (?), e - haczyk, f - gwiazdka od ostrogi, g - gwóźdź, h - grot, i - szpila; d, e - brąz, f-i - żelazo (rys. A. Mazur-Betiuk).

belska 11-13) oraz zachodniego Wołynia (B. A. Priščepa, J. M. Nikolčenko 1996, s. 172, ryc. 38: 1-14). Datowanie ich określa się na XI-XIII w. Stwierdzono ponadto rzadkie na naszych terenach występowanie ceramiki o technologii wczesnośredniowiecznej szklwiowej po stronie zewnętrznej (niewielka ilość i małe ułamki - por. T. N. Nikolskaja 1987, s. 40-41, rys. 19-20; W. Dzieduszycki 1982, s. 67, tabl. VII). Wyznacznikami chronologicznymi są ponadto fragmenty szklanej bransolety datowanej na XI-XIII w. (W. Mazurek 1997, s. 167, ryc. 9-11), grocic żelazny strzały (ryc. 3: h) zbliżony do typu 11 wyróżnionego przez Pryszczepę i Nikolčenzenkę, chronologicznie odnoszonego do XIII-XIV w. i pojawiającego się na Rusi wraz z najazdami tatarsko-mongolskimi (B. A. Priščepa, J. M. Nikolčenko 1996, s. 107, ryc. 67: 25) oraz żelazna gwiazdka (ryc. 3: f) będąca elementem ostrogi - zabytku pojawiającego się na ziemiach polskich od XIII w. (T. N. Nikolskaja 1987, s. 133, ryc. 70: 1).

Badania prowadzone w latach 1995-96 odsłoniły zgrupowanie domów mieszkalnych (drewnianych - stojących rzędowo), w trakcie tegorocznych prac natrafio-

no na część dalszą, produkcyjną z jamami i naziemnymi konstrukcjami, po których pozostały liczne dołki posłupowe. Powyższe fakty potwierdzają hipotezę o uporządkowanym charakterze osady przyrodowej. Całość wczesnośredniowiecznego materiału pozyskanego z trzech sezonów badawczych wykazuje mieszane wpływy polsko-ruskie. Osadnictwo nowożytne wchodzi na teren osady przypuszczalnie tylko w części południowej i południowo-wschodniej.

Wyniki uzyskane z tych badań pozwoliły na wpisanie stanowiska (teren Liceum Ogólnokształcącego nr 1 i Szkoły Podstawowej nr 5) do rejestru zabytków woj. chełmskiego pod numerem A na podstawie decyzji POZ. IV-6760/6/97 z dnia 16 IX 1997 r.

Autorzy badań po wstępnej analizie wyników trzech sezonów badawczych uważają, że materiał zabytkowy należy datować na XIII wiek, a charakter stanowiska określić jako przyrodową osadę mieszkalno-produkcyjną, związaną z centrum grodowym na Wysokiej Górcie i okresem panowania księcia Daniela Romanowicza (S. Gołub 1997a, s. 88; R. Szczygieł 1996, s. 32-36).

LITERATURA

- Cichomski J.
1980 *Katalog grodzisk*, mps PSOZ, Chełm.
- Dzieduszycki W.
1982 *Wczesnośredniowieczna ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X w. po połowę XIV w.*, Wrocław-Warszawa.
- Gołub S.
1996 *Badania stanowisk z okresu wczesnego średniowiecza w Chełmie*, APŚ, t. 1, s. 127-131.
1997a *Pozostałości osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza w centrum Chełma*, [w:] *Najważniejsze odkrycia archeologiczno-architektoniczne Chełma i okolic*, Chełm, s. 83-94.
1997b *Drugi sezon badań osady wczesnośredniowiecznej w Chełmie*, ul. Czarnieckiego 8, stan. 144, APŚ, t. 2, s. 159-161.
- Gołub S., Dzieńkowski T.
1997 *Dokumentacja z badań archeologicznych, odwiertów i wykopów sondażowych wykonanych na stan. 144, Chełm, ul. S. Czarnieckiego 8*, mps PSOZ, Chełm.
- Mazurek W.
1997 *Wyniki badań i nadzorów archeologicznych w Chełmie w 1996 i 1997 roku przy ul. Lubelskiej 11-13*, APŚ, t. 2, s. 167-173.
- Nikolskaja T. N.
1987 *Gorodišče Słobodka XII-XIII vv.*, Moskwa.
- Priščepa B. A., Nikolčenko J. M.
1996 *Litopysnyj Dorohobuż w period Kyjvskoï Rusi*, Rivne.
- Szczygieł R.
1996 *Miasto w późnym średniowieczu. Lokacja na prawie niemieckim*. [w:] *Chełm i Chełmskie w dziejach*, Chełm, s. 27-50.

TOMASZ DZIEŃKOWSKI AND STANISŁAW GOŁUB

THE THIRD ARCHAEOLOGICAL SEASON IN CHELM, 8 CZARNIECKIEGO STREET, SITE 144

The early Medieval settlement adjacent to the stronghold, site 144 in Chełm was discovered in 1995 and is situated 0,5 km north of „Wysoka Górka”, site 1 which is connected with the rule and abode of the Romanowicz's. The results of the examination carried out in 1997 allowed us to determine the range of the settlement along the N-S and E-W axes. By using the bore-

hole and trial trenches methods, it was possible to determine the course of a 13th century cultural layer. Additionally, a number of features were recorded which can be dated to the 13th century as well as to the modern times. It was also possible to verify the hypothesis concerning the organised character of the settlement - it was a combination of dwelling and production features.